

Kokonaisvaltainen analyysi työntekijöiden muutoksesta

■ *Ari Väänänen & Jussi Turtiainen (toim.)
Suomalainen työntekijäisyys 1945–2013.
Tallinna: Vastapaino. 2014. 359 s.*

Suomalainen työntekijäisyys -teos avaa työntekijöiden muutosta uudella kiinnostavalla tavalla. Siinä on tarkoituksena yhdistää aiemmin erillään käyty keskustelut yhteiskunnan rakenteen murroksesta, työn muuttumisesta, työn johtamisesta, sukupolvista, sukupuolisuudesta, subjektiviteetista ja työhyvinvoinnista. Suuri tavoite teokselle, joka rakentuu yhdeksästä erillisestä artikkelista kuuden kirjoittajan voimin.

Teoksen johdantoluvussa todetaan, että kirjan tekoa ovat motivoineet työelämän muutuneet toiveet ja haasteet, joita nykytyöntekijät työssään kohtaavat. Käsitteet työntekijyydestä kertovat myös laajemmin kulttuurissa vallitsevista arvostuksista eli siitä, millaista ihmistyyppiä tai toimintaa pidetään toivottavana. Onkin kiinnostavaa lukea näin 2000-luvun alun yhteiskunnan ihannetyöntekijän henkisen notkeuden, tuottavuuden, väsymättömyyden ja stressinsietokyvyn odotusten keskellä, millaisia vaateita työntekijyydelle edeltävinä vuosikymmeninä on osoitettu. Työntekijäisyys rakentuu teoksessa sekä julkilausutun ihannetyöntekijän kuvista että työarjen puheesta, joka kertoo ajalleen tyypillisistä työelämätoimellisuuksista. Näitä kuvia ja puhetta peilataan monitieteiseen tutkimustraditioon. Teos onkin ajankohtainen ja kiinnostava laajalle lukijakunnalle.

Teoksen toimittajat, Ari Väänänen ja Jussi Turtiainen, kuvaavat teoksen lähtökohdat ja suomalaisen työntekijäisyden ja työntekijä-

deaalien historian luvussa 2. Kuvaus on osuva, tiivis ja sopivan rosoinen. Työelämän tilaa tarkastelevan tutkimuksen todetaan päätyvän varsin hämmentävään päätelmään. Toisaalta näkyviin piirtyy taloudellinen vaurastuminen, elinkeinorakenteen muutos ja hyvinvoinnin kasvu, toisaalta kiristynyt kilpailu, työelämän uudenlainen hajaannus, henkinen pahoinvointi ja riittämättömyyden tunteet. Työntekijäisyyden kehityslinjoja Suomessa vuosina 1945–2013 kuvataan ansiokkaasti (myös taulukkoon muutosta kiteyttäen). Esille tuotuja kehityslinjoja on peräti yhdeksän: muutos työssä, työntekoympäristöt, sukupuolisuus ja työ, tuottavuuden luonne, vauraus ja hyvinvointi, työn organisointi, sukupolvi, terveystaarat ja väsymyksen luonne. Taulukossa kiteytyy loistavasti muutoksen luonne kunkin kehityslinjan osalta.

Pekka Varje avaa luvussa 3 ihannetyöntekijän ominaisuuksien muutosta analysoimalla suomalaisia työpaikkailmoituksia 65 vuoden ajalta (analyysi perustuu tutkimusryhmän aikaisempiin julkaisuihin). Näin hän pyrki konkretisoimaan aikaisempaa, usein yleisiin mieluviin perustunutta tulkintaa eri aikakausien ihanteista. Työpaikkailmoitukset ovat paitsi tuore, myös kiinnostava valinta työntekijöiden odotusten tarkasteluun. Ne ovat ikään kuin ideaalityöntekijän tiivistyksiä. Niiden kautta on löydettävissä työelämän muutoksen ja siitä seuranneiden työntekijäisyysodotusten kehityksen punainen lanka. Kun vielä 1940- ja 1950-luvuilla etsittiin kokenutta, ammattitaitoista tekijää, niin 1960- ja 1970-luvulla koulutususkon ja sosiaalisten suhteiden merkitys korostuivat. Sitä seuranneista vuosikymmenistä

on tunnistettavissa Suomeen rantautuneiden johtamisoppien vaikutus tulostavasti ja dynaamisuusvaateineen. Näin on etenkin asiantuntijatoissa. Luvussa havainnollistetaan kiinnostavasti erilaisten taitovaatimusten muutosta ja työn psykologisoitumista ja sosiaalistumista. Sanoma ei ole kuitenkaan yksisuuntainen, vaan huomioi erilaisia töitä ja työntekijyyksiä. Luvussa tarjotaankin kiinnostava luotaus työntekijäidealin muutokseen, mutta samalla myös siinä herätetään pohtimaan kriittisesti työelämän nykyvaateita ja eräänlaista toiveiden äärettömyyttä.

Anna Kuokkanen pohtii luvussa 4 johtamisoppien työntekijäihannetta. Hänen mukaansa työntekijäkuva muotoutuu usein kahta kautta: toisaalta sen mukaan, mitä ongelmaa johtamisoppi pyrkii ratkaisemaan ja toisaalta sen mukaan, miten esimiehen ja työntekijän suhde johtamisoppaissa määrittyy. Kuokkanen keskittyy kahteen ajanjaksoon, jolloin työntekijän ominaisuuksiin keskittyviä johtamisteorioita esiteltiin suomalaisessa johtamiskirjallisuudessa erityisen paljon: vuosiin 1930–1960, jolloin Suomessa alettiin puhua johtamisen ihmissuhdekoulukunnan opeista ja vuosiin 1990-luvun alusta, jolloin johtamiskirjallisuudessa alettiin tehdä tunnetuksi kulttuuri-teoreettisia johtamisoppeja. Hän löytää näistä aikakausista yllättäviä samankaltaisuuksia, mutta myös eroja. Hän allekirjoittaa ajatuksen siitä, että johtamisopit toistavat samankaltaisia ajatuksia, vaikka ajatukset saatetaan perustella eri aikoina eri tavoin. Työntekijän henkiset ja sosiaaliset kyvyt tunnistettiin tuotannon tärkeiksi resursseiksi jo 1930- ja 1940-luvuilla. Merkittävänä muutoksena aiempaan Kuokkanen näkee 1990-luvulta alkaneen yksilöllisyyden korostamisen. Tähän yksilöllisyyden korostamiseen liittyi työntekijän oman aktiivisuuden, vastuun ja itsensä kehittämisen korostaminen sekä tiimityöskentely. Johtamistutkijoina näimme tämän luvun annin ja tehdyn analyysin raikkaana ja ansiokkaana lisänä kirjan kokonaisuuteen.

Erkko Anttila käsittelee luvussa 5 opettajien työkuvaan muutosta kansankynttilästä tun-

nevalmentajaksi. Hänen aineistonaan on 12 Opettaja-lehden vuosikertaa vuosilta 1937–1980. Vaikka Anttila toteaa, että 1980-luvun vaihteeseen tultaessa opettajien työn haasteista ja ongelmista käytyä keskustelua hallitsivat jo samankaltaiset teemat kuin ne, jotka ovat edelleen keskeisiä 2010-luvulla, ei lukija voi välttyä ajatukselta, että analyysi jää osittain kesken. Myös Anttila löytää aineistostaan kehitystrendin kohti tasa-arvoa ja yksilöiden oikeuksien korostamista. Opettajan tuli, muiden tunnetyötä tekevien ammattiryhmien tavoin, tukeutua oman persoonaansa voimavaroihin, jotta saisi luotua opettamista ja oppimista tukevan ilmapiirin. Jo 1980-luvulla toivottiin opettajien työhönsä kehittämistä ja opettajien psyykkisten ongelmien hoitoon ja ennaltaehkäisyyn kykenevien työterveyspalveluiden kehittämistä.

Jussi Turtiainen tuo metallityöläisten työläismiesihanteita tarkastelevalla luvullaan kiinnostavan lisän työntekijyydealeihin. Siinä havainnollistuu yhteiskuntaluokan, sukupuolen ja työn epämuodollisen organisaation merkitys. Aineistona ovat eri sukupolvien (1900-luvun alussa syntyneistä 1950-luvulle syntyneisiin) metallimiesten työelämäkerrat. Niitä Turtiainen analysoi maskuliinisuuden kolmen ulottuvuuden kautta: siirtymä pojasta mieheksi, työläismaskuliinisuuden lunastaminen ammatissa ja hierarkiassa sekä työn raskauden sietäminen. Artikkelin piirtää lukijalle kuvan vahvasta suomalaisesta raatajasta, jolla kovuus ja fyysinen koettelemus on miehen mitta. Kirjoittaja tuo myös vihjeitä työelämäkertojen sisältämistä säröistä, haavoittuvuudesta. Samalla se peilaa syntyneitä kuvaa työelämän muutokseen ja siihen, miten metallimiesten työntekijyydealeiden sopeutuu muuttuneisiin vaatimuksiin. Pohdittavaksi jää, miten välitetty kuva maskuliinisesta työläis-työntekijyydestä joustaa.

Sirkka Kivistö, Jussi Turtiainen ja Ari Väänänen käyvät läpi työsuojelun historiaa tarkastelemalla työympäristöön, työterveyteen ja työntekijän asemaan keskeisesti vaikuttaneiden lakien ja säädösten avainkänte-

tä 1950-luvulta 2000-luvun alkuun. Aineistona on työterveys- ja työturvallisuuslainsäädännön asiakirjoja yhteensä 1190 sivua. Lisäksi täydentävinä aineistoina on ammattientarkastuksen ja ammattitautilain sekä yhteistoimintalain asiakirjoja, Työterveyshoitaja- ja Työterveyslääkäri-lehtien vuosikertoja sekä kolme asiantuntijahaastattelua. Artikkelissa elää vahvana oletus, että näissä lainsäädäntöprosesseissa työntekijyyden on määritty uudelleen. Artikkelin ansiokas kuvaus paitsi lainsäädännön kehittymisestä, myös työntekijän matkasta kohti täysivaltaista työyhteisön jäsenyyttä. Työsuojelukeskusteluja ovat hallinneet 1990- ja 2000-luvuilla sosiaalinen kuormitus, koetut oireet, jaksaminen ja hyvinvointi. Työturvallisuuslainsäädännön ihanteeksi muotoutui työntekijä, joka on varovainen työympäristössään, mutta samalla aktiivinen yhteistoimintasuhteissaan.

Ari Väänänen ja Pekka Varje valottavat artikkelissaan ”Terveenä työssä, riskit ja työterveys lehdistökeskustelussa”, miten henkisesti kuormittanut työntekijä löysi tiensä suomalaiseen lehdistökeskusteluun 1960- ja 2000-lukujen välisenä aikana. Aineistona heillä on 172 työelämää ja työterveyttä koskevaa artikkelia Helsingin Sanomista ja Me Naisista. Analyysissään he rakentavat siltaa työterveyskeskustelun historiasta muihin aikakauden rinnakkaisilmiöihin ja kulttuurisiin vaikutteisiin. He löysivät vaurastuvassa ja keskiluokkaistuvassa Suomessa käydyssä keskustelusta 1980-luvulta lähtien kaksi vastakkaista hahmoa: sairaalloisen työnarkomaanin ja positiivisesti työstään innostuneen työntekijän. Leimallista 2000-luvulla työntekijöille asetetuille vaatimuksille on myös omien mielentilojen hallinta ja sosiaalisten suhteiden tasa-arvoistumisen mukanaan tuoma tunteiden ase-

man muutos työelämässä. Ihannetyöntekijä löi 2000-luvun alussa psykologisilla ominaisuuksillaan ja sosiaalisilla taidoillaan samaan aikaan kuin pahoinvoiva työntekijä kärsi psyykkisistä vaivoista ja emotionaalisesti kuormittavasta sosiaalisesta työympäristöstä.

Ari Väänänen ja Jussi Turtiainen kokoaivat päätösluvussa empiiristen löydösten teoreettista sanomaa. He tiivistävät työntekijyyden kuvan muutoksen neljään ympäröivän yhteiskunnan tilaa heijastaneeseen aikakauden: ammattitaidon, reformien, subjektiviteetin nousun ja tiivistymisen kausiin. Näitä kausia he analysoivat kiinnostavasti ja kriittisesti muun muassa yhdistämällä käsittelyssä minuuden muutosta ja työn psykologisoitumista työelämän rakenteellisiin muutoksiin. Tekijät linkittävät työntekijyyden kuvan muutoksen erilaisiin teoreettisiin keskusteluihin ja antavat lukijalle näin paljon aineksia pohtia työtä, työntekijyyttä ja työelämää – niiden mielekkyyttä, merkitystä, kontekstuaalisuutta ja kerroksellisuutta... ideologisuuttakin.

Kokonaisuutena kirja on erittäin mielenkiintoinen ja ajankohtainen luotaus työntekijyyden rakentamiseen vuosina 1945–2013. Kirjan erityinen ansio on sen kyky yhdistää historiallista empiiristä kuvausta erilaisista työntekijäideaaleista työelämän (ja yhteiskunnan) kehitykseen. Kirja on poikkeuksellisen eheä kokonaisuus, vaikka se rakentuu erilaisista osatutkimuksista. Se on elävästi ja lukijaystävällisesti kirjoitettu. Suosittelemmekin kirjaa lämpimästi kaikille aihepiirin tutkimuksen ja koulutuksen parissa työskenteleville. Lisäksi kirja on vahvasti yleissivistävä ja näin sitä voi suositella kaikille työelämässä mukana oleville.

Sanna Laulainen & Merja Sinkkonen